

tîn'indeki, "Üsküdar'da Kavukçular kur-bünde iki kubbeli bir câmi-i şerif bina etmiştir, kubbelerinin fâsılası sakır mîsillü tavan bina olunmuştur" kaydından öğrenilmektedir. Son tamirde bu tavan kaldırılmış, orta bölüm duvarları yükseltilerek üzeri kâgir kubbe ile örtülmüştür.

Avlu duvarları kaldırıldığı sırada Şehid Ali Paşa'nın vakfettiği sıbyan mektebi de yıktırılmıştır. Caminin avlusunda, 1091 Ramazani başında (Eylül 1680) vefat eden Alemdar Ahmed Baba adında bir yatırın kabri vardı. Günümüzde bu mezar yaya kaldırımı kenarında bulunmaktadır.

Dâvud Paşa Camii, Türk mimari tarihinin başta gelen önemli eserlerinden biri gibi görünmemektedir. Ancak Osmanlı devri dinî mimarisinde benzerine pek rastlanmayan planı şaşırtıcıdır. Son tamir bunun esasının ne olduğunu araştırma imkânı bırakmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 243; *Âşıkpaşazâde, Târîh*, s. 263; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârîh*, II, 88; *Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-cevâmî*, II, 205; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 93; *Seftnetü'l-vüzerâ*, s. 19; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, I, 106-107; *Sicill-i Osmânî*, II, 324; *Arşiv Kılavuzu* (nşr. Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü), İstanbul 1940, II, 113; *Danişmend, Kronoloji*, I, 445-446, 463; *Konyalı, Üsküdar Tarihi*, I, 137-139; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 269-271; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Câmiler", *İFM*, XXIII (1963), s. 46, s. 77'de rs. 49 (eski planı); İbrahim Baytekin, "Davudpaşa Camii", *İst.A*, VIII, 4296-4299.

SEMÂVİ EYİCE

DÂVUD PAŞA HAMAMI

Üsküp'te Sadrazam
Koca Dâvud Paşa tarafından
XV. yüzyıl sonlarında yaptırılan
çifte hamam.

Sultan II. Bayezid devrinde uzun süre sadrazamlıkta bulunan Dâvud Paşa (ö. 904/1498) tarafından vakıflarına gelir sağlamak üzere Üsküp'ün merkezinde yaptırılmıştır. Yapım tarihini bildiren bir kayıt veya kitâbe yoktur. Bu konuda çalışanlardan Ekrem Hakkı Ayverdi hamamı Fâtih Sultan Mehmed devri eserleri arasında koymuş, Aydın Yüksel ise Hüsrev Redric'in bina için 1484 tarihini gösterdiğini belirtmiş, kendisi de esere II. Bayezid devri yapıları arasında yer vermiştir.

Üsküp'te Vardar Köprüsü başında olan Dâvud Paşa Hamamı, Rumeli'deki Osmanlı devri Türk eserleri arasında gösterişli mimariyle en heybetli olanlardan biridir. 953 (1546) tarihli *İstanbul Va-*

kıfları Tahrir Defteri'ne göre bu büyüklükte bir hamam için az sayılacak 5838 akçe tutarında gelir getirmesi şaşırtıcı olan tesis, 1948'den sonra tamir edilerek küçük bazı değişikliklerle kitâbeler müzesi ve sanat galerisi haline getirilmiştir.

Muntazam taş ve tuğla dizileriyle örülen cephesi, çifte soyunma yeri kubbeleriyle âbidevî bir dış görünüme sahip olan hamamın plan düzeni, genellikle Osmanlı devri Türk hamamları geleneğine uygundur. Ancak bazı farklılıklar da göze çarpar. Erkekler kısmının girişi ön cephede olup bunun iki yanında sivri tahfif kemerli pencereler vardır; yan cephede de iki pencere bulunur. Girişi yan sokaktan olan kadınlar kısmının penceresi yoktur. Bu kısım yalnız kubbe ortasındaki aydınlık fenerinden biraz ışık alır. Normalde dikdörtgen biçiminde ve üç bölümlü olan ılıklik kısmı, burada her iki kanatta da kubbe ile örtülü birer kare mekân halindedir. Ayrıca erkekler kısmında büyük, kadınlar kısmında çok daha küçük ölçüde olmak üzere yine kubbe birer mekâna bu ılıklikten geçilir. Bilinen Osmanlı hamamlarında rastlanmayan bir yenilik olan bu hacimlerin hangi gaye ile yapıldığı bilinmemektedir. Bu yan mekânlarla esas ılıklik arasında erkekler kısmında çifte, kadınlar kısmın-

da tek helâ vardır. Erkekler kısmının sıcaklık bölümü eski Türk mimari geleneğinde, dört eyvanlı tiptedir. Ancak burada dört eyvan olmakla beraber aralarında yalnız üç köşede halvet hücreleri vardır. Dördüncü hücrenin yeri yandaki kubbeli hacim tarafından işgal edilmiştir. Ötekine nisbetle daha küçük olan kadınlar kısmı ise sıcaklıkta çok değişik bir plana sahiptir. Burada iki sütun yardımıyla sağlanmış, üç eyvanlı ve ortası kubbeli bir ana mekâna açılan, kubbeli yan yana iki halvet hücresi bulunur. Böylece Dâvud Paşa Hamamı'nın kadınlar kısmı, Türk hamam mimarisinde oldukça az rastlanan "ortası kubbeli, enine sıcaklık ve çift halvet hücreli" tipin bir temsilcisi olmaktadır.

Dâvud Paşa Hamamı'nın, sekiz köşeli sağır kasnaklara oturan yaklaşık 11.60 m. çapındaki camekân kubbeleri binaya heybetli bir görünüm sağlar. Belli başlı bütün mekânlarında kubbe ve tonozlara geçiş için yapılmış olan, hepsi de değişik desenli mukarnas ve Türk üçgenleri hamamı ilgi çekici yapmaktadır. Ayrıca küçük kubbe ve tonozlarda aydınlatma için yapılan filgözü menfezlere de yıldız biçimi verilmiştir.

Dâvud Paşa Hamamı, gurbette kalan Türk eserleri arasında en güzel ve değerlilerinden biridir. Birçok benzeri gibi, bu arada *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nden yine Vardar yakınında bulunduğu öğrenilen Küçük Dâvud Paşa Hamamı gibi yıktırılıp ortadan kaldırılması, esas fonksiyonu dışında da olsa tamir edilmiş olarak bakımlı biçimde korunması sevindiricidir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 345-346; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 878; a.mlf., *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri III*, s. 297-299; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 405-407; Ivan Zdravkoviç, "Restauracija i adaptacija Davut-Pašinog amam u Skopje", *Zbornik Zaštito Spomenika Kulture*, I, Beograd 1950, s. 45-46.

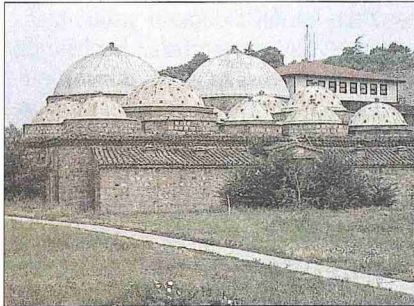
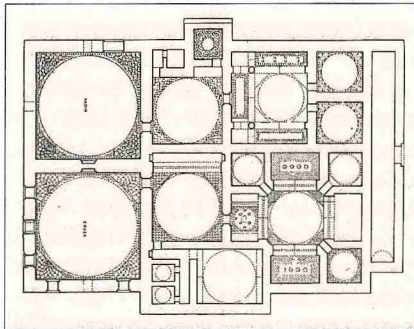
SEMÂVİ EYİCE

DÂVUD PAŞA KIŞLASI

Sultan II. Mahmud tarafından
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin
ikameti için
İstanbul'da Dâvud Paşa sahrasında
1827 yılında inşa ettirilen kışla.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında yeniçeri kışlalarından biri yakılıp diğeri de yıkıldığından, Sarây-ı Atîk-i Âmire yeni teşkil edilen Asâkir-i

Dâvud Paşa Hamamı ve planı (Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri III*, rs. 1428) - Üsküp / Makedonya

Dâvud Paşa
Kışlası'ndaki
fırının
1311 (1893)
tarihli
kitâbesi

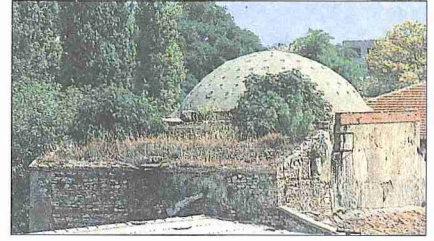
Mansûre-i Muhammediyye için devrin Hassa mimarı Abdülhalim Efendi tarafından tâdil ve avlusuna yeni binalar ilâve edilerek seraskerlik binası yapılmış, Selimiye ve Levent'tekiler gibi önceden inşa edilen kışlalar tamir ettirilerek bunlardan faydalanılmış, fakat kâfi gelmeyince Dâvud Paşa sahasında, Rami Çiftliği'nde, Kasımpaşa semtinde, Maçka ve Tophane'de de yeni kışlalar yaptırılmıştır.

Dâvud Paşa Kışlası adını, II. Bayezid devrinin ünlü veziriazamlarından Koca Dâvud Paşa'ya (ö. 1498) nisbet edilen çarıydan almıştır. İnşasına 1826 yılında başlanan kışla 29 Şâban 1242 (28 Mart 1827) tarihinde tamamlanmıştır. Bu kadar büyük bir binanın, bina emini Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın gayretleriyle bir yıl gibi çok kısa bir sürede bitirilmesi, o dönemin şartları göz önüne alınırsa fevkalâde önemlidir. Kışla ile birlikte binanın dört köşesine kuleler ve padişahın ikameti için özel bir daire yaptırılmıştır. Kışla içinde ayrıca yollar ve su kanalları yapılmış, inşaat alanının düzenlenmesi için 19.516 kuruş harcanmış, toprak tesviyesi için 3000 kadar işçi çalışmıştır (BA, Cevdet-Askerî, nr. 33.002). Atılan kâgir temeller için de 29.274 kuruş sarfedilmiştir. Fakat asıl büyük masraf, iki katlı olarak inşa edilen kışla binasına yapılmıştır. Kışlanın içine bir de hamam inşa edilmiştir. Binanın sağlam olması için duvarların içine izmit çubuğundan gizli hatıllar, binanın dört köşesindeki kulelerin üzerlerine de çelikten gönder milli yerleştirilmiş, sadece bu kulelerin inşa masrafı 33.000 kuruşu bulmuştur. Kışla Camii'ne ise 24.000 kuruş sarfedilmiştir. Padişahın ziyaretlerinde ikameti için yaptırılan ve altı tam, dört yarım sütun üzerine oturtulan özel daireye 81.600 kuruş harcanmıştır. Pencereler meşeden yapılmış olup etraflarına söğeler konulmuştur. Kışlanın mermerden kapılarının

her biri kemerli hatıllarla tahkim edilmiş, sadece kapılar için 20.000 kuruş harcanmıştır. Binanın su ihtiyacı, Eyüp civarındaki Mîr Hasan köyü yakınlarında açılan kuyudan sağlanmıştır. Kışlanın tamamı 6516 kese akçeye yani 3.250.000 kuruşa mal olmuş, bu paranın 6300 kesesi kışla binasına, geri kalan 216 kesesi ise tâli kısımlarına harcanmıştır (BA, Cevdet-Askerî, nr. 33.002; BA, HH, nr. 29.199).

Zaman zaman para darlığından kaynaklanan ödeme güçlükleri yüzünden yarım kalma tehlikesiyle karşılaşan kışla inşaatı, II. Mahmud'un kararlı tutumu ve kendi bütçesinden yaptığı malî yardımlar sayesinde bitirilebilmiştir (BA, MAD, nr. 8959, s. 78). Düz taşlardan yapılmış olan kışla 327 × 165 m. ebadındadır ve yedi kapısı bulunmaktadır. İnşaat sahası 17.510, 96 m², kapladığı alan ise 61.394,39 metrekaaredir. Binada toplam 204 oda, 233 kapı, 892 pencere, dörder ve onar gözlü 16 tuvalet ve 12 merdiven bulunmaktadır.

Dâvud Paşa Kışlası çeşitli tarihlerde onarım görmüştür. İlk tamir 1830 yılı Ocak ayında yapılmış (BA, Cevdet-Askerî, nr. 18.877), bu tamir hazineye 1.306.054 akçeye mal olmuştur. Ertesi yıl yapılan ikinci tamir için de toplam 8.740.446 akçe sarfedilmiştir (BA, Cevdet-Askerî, nr. 8262). 1831 yılından sonra uzunca bir süre onarım görmeyen Dâvud Paşa Kışlası'nın 1843'te tekrar tamir edilmesi gerekmiştir. Bu tamirat için de toplam 16.961 kuruş harcanmıştır (BA, Cevdet-Askerî, nr. 38.094). Daha sonra arka arkaya 1844 ve 1845 yıllarında onarım gören Dâvud Paşa Kışlası'nda (BA, Cevdet-Askerî, nr. 12.292, 31.681, 46.259) ayrıca bir et deposu ile bir de ambar inşa edil-

Dâvud Paşa Kışlası hamamı

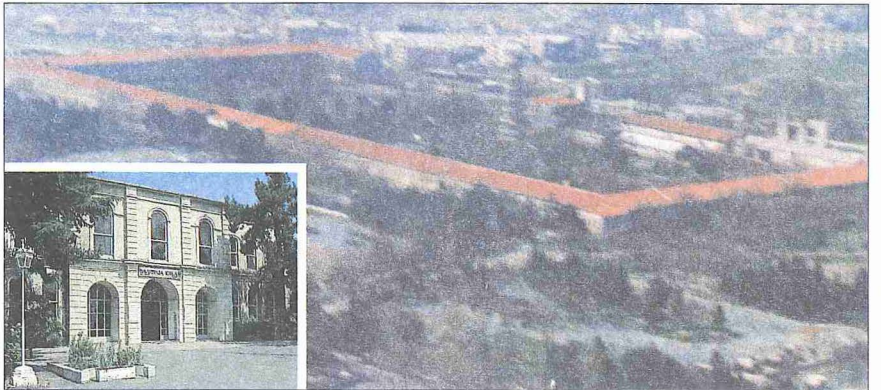
miştir (BA, Cevdet-Askerî, nr. 43.537). Bütün bu onarımlar için yaklaşık 78.000 kuruş sarfedilmiştir. 1849 yılında kışla civarındaki su çeşmelerden akıtılarak hizmete sunulmuş ve bina bu tarihlerde de kısmî onarımlar geçirmiştir (BA, İrade-Dahiliye, nr. 10.999). Kışla binası ile birlikte bazı ek binalara da ihtiyaç duyulduğundan eskiden kalma sarayın taş ve ahşap daireleri onarılmış ve süvari birliklerinin atları için de iki ahır yaptırılmıştır (BA, İrade-Dahiliye, nr. 6798, 7149). Bu arada IV. Mehmed zamanından kalma cami de onarılmıştır.

Kışla 1308 (1890-91) yılından itibaren hava gazı ile aydınlatılmaya başlanmış, buradaki askerler için II. Abdülhamid zamanında bir de fırın yaptırılmıştır (BA, İrade-Dahiliye, nr. 99.328). Eski Edirne yolu kenarında olan bu ek tesis halen fırın olarak kullanılmaktadır.

Ayıntablı Aynî (ö. 1837), her mısraı ebced hesabıyla Dâvud Paşa Kışlası'nın inşaat tarihini gösteren bir manzume kaleme almıştır.

XX. yüzyıl başlarında metrük halde bulunan Dâvud Paşa Kışlası'na Balkan Har-

Dâvud Paşa Kışlası'nın genel görünüşü ve ön cephesi - Davutpaşa / İstanbul

bi'nde geçici olarak muhacirler yerleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde 1926-1930 yılları arasında restore edilen kışla yine askerî amaçla kullanılmıştır. 1937'ye kadar piyade, topçu, tanksavar ve uçaksavar birlikleri, 1937-1944 yılları arasında İkinci Süvari Tümeni, 1945-1961 arasında Üçüncü Zırhlı Tugayı, 1961-1968 arasında Zırhlı Muharebe birlikleri burada iskân edilmiştir. 1968 yılından sonra 66. Mekanize Tümen Karargâhı olarak kullanılan kışla halen Askeri İnzibat Merkez Komutanlığı emrine verilmiş bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *HH*, nr. 18.668, 29.199; BA, *MAD*, nr. 8368, 8959, s. 78; nr. 11.831, s. 1; BA, *Cevdet-Askerî*, nr. 8262, 12.292, 18.877, 20.555, 31.681, 33.002, 38.094, 43.537, 46.259; BA, *Cevdet-Saray*, nr. 8020, 8925; BA, *Cevdet-Sihhiye*, nr. 139; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 6798, 7149, 8645, 10.999, 99.328; BA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 3775; Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s. 193-194; Lutfî, *Târih*, I, 148; Ahmed Cevad, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İÜ Ktp., TY, nr. 4178, s. 6; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarisinde Batılılaşma ve Balyan Ailesi*, İstanbul 1981, s. 24-26; R. Ekrem Koçu, "Davudpaşa Kışlası", *İst.A*, VIII, 4304-4305.

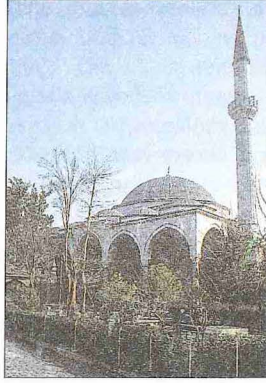

ABDÜLKADİR ÖZCAN

DÂVUD PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
Koca Dâvud Paşa tarafından
XV. yüzyıl sonlarında
yapılan külliye.

Cami, tabhâne, medrese, mektep, türbe ve çeşmeden meydana gelen külliye, Cerrahpaşa ile Kocamustafapaşa semtleri arasında aynı adla anılan mahallede bulunmaktadır. Kapısı üstündeki Arapça kitâbesine göre Sultan II. Bayezid'in vezirlerinden Koca (Derviş) Dâvud Paşa (ö. 904/1498) tarafından 890 (1485) yılında yaptırılmıştır. Nitekim Âşıkpaşazâde'nin *Târih*'inde de "Âsâr-ı Dâvud Paşa, İstanbul'da bir imaret ve bir ulu cami yaptı, önüne bir latif su dahi getirdi" kaydına rastlanmaktadır. 953 (1546) tarihli *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde "nezd-i Dikilü Taş der Bâzâr-ı Zenân" şeklindeki yer tarifinde adı geçen Dikilitaş, şimdi yalnız kaidesi kalmış olan Cerrahpaşa'daki Arcadius sütunudur. Bâzâr-ı Zenân ise onun çevresinde kurulduğu bilinen Avratpazarı'dır. Bu vakfiye özetinden anlaşıldığına göre Dâvud Paşa'nın evkafı İstanbul dışında Rumeli'de Aydos, Varna, Edirne, Tatarpazarı, Üsküp ve Manastır'da, Anadolu'da ise Bursa, Yenişehir, Beypazarı ve İznik'te bulunmak-

Dâvud Paşa Camii - Cerrahpaşa / İstanbul

tadır. Bunlardan Üsküp'teki çifte hamamı son yıllarda restore edilmiş olup mimarisi bakımından Türk sanatının türündeki eserleri arasında başta gelenlerdendir (bk. DÂVUD PAŞA HAMAMI). Diğer vakıflarının durumları hakkında yeterli bilgi yoktur. İstanbul'daki hamamı ile hanı ise ortadan kalkmıştır.

Cami. Dâvud Paşa Camii, İstanbul'u tahrip eden yangın ve bilhassa zelzelelerde büyük ölçüde zarar görmüştür. 6 Cemâziyelâhîr 1058'deki (28 Haziran 1648) zelzele ile ilgili olduğu sanılan bir belgede (TSMA, nr. D 9567), "Câmi-i şerîf-i merhum Gâzî Dâvud Paşa der İslâmbol. Câmi-i şerîf-i mezbûrede ve medrese ve imâret-i âmirelerinde zelzeleden harap olan mahalleri beyan olunur" denilerek camide "mihrap sofasının kubbe ve duvarı müceddeden yapılmışa muhtaç", dışarıda (son cemaat yeri kastediliyor olacak) "kubbe ve kemerleri tamire muhtaç" olduğu bildirilmektedir. Ayrıca caminin büyük kubbesi, etraf duvarları ile kubbelerin ve sıvaların da tamiri gerektiğine işaret edilir.

Cami, İstanbul'u geniş ölçüde tahrip eden 1766 zelzelesinde bir defa daha zarar gördüğünden 1180'de (1766-67) Hassa Başmimarı Tâhir Ağa nezaretinde Hassa mimarlarından Abdullah ile İsmâil tarafından tamir edilmiştir (TSMA, nr. D 8568). 13 Şâban 1196'da (24 Temmuz 1782) şehri baştan başa harap eden büyük yangında da Dâvud Paşa Camii ve çevresi yanmıştır. İstanbul'u sarsan her büyük zelzeleden zarar gören caminin, ayrıca Bursa'da çok büyük tahribat yapan 1 Cemâziyelevvel 1271 (20 Ocak 1855) zelzelesinde de son cemaat yerinin iki kubbesinin yıkıldığını Cevdet Paşa bildirir. 1894 depreminde ise son cemaat yeri bütünüyle çökmüştür. Cami 1945-1948 yıllarında Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından tamir edildiği gibi 1960'ta Vakıflar Genel Müdürlüğü eliyle de tamir ettiril-

miştir. Bu tamirlerde 1894 zelzelesinden beri yıkık olan son cemaat yeri kubbeleri ihya edilmiş, mihrabı yeniden yapılmıştır.

Dış cepheleri kesme taş kaplama olan Dâvud Paşa Camii, Osmanlı dönemi Türk mimarisinde "tabhâneli cami" veya "zâviyeli cami" denilen, esas ibadet mekânının iki yanında "âyende ve revende"ye mahsus odaları bulunan tipin örneklerindendir. Plan bakımından Serez'de 898'de (1492-93) Gedik Ahmed Paşazâde Mehmed Bey tarafından yaptırılan eserle çok yakın bir benzerliği vardır. Ayrıca İstanbul'da tamir edilmek üzere vaktiyle yıktırılan ve ancak 1991'den beri yeniden yapılmakta olan Şeyh Vefâ Camii'nin de aynı tipte olması ihtimal dahilindedir. Dâvud Paşa Camii'nin baklavalı başlıklı, altı granit sütuna dayanan sivri kemerler üstündeki beş bölümlü son cemaat yeri beş kubbe ile örtülüdür. 1855 ve 1894 depremlerinde yıkılan son cemaat yeri, uzun süre üstü kiremit kaplı bir çatı ile örtülmüş ve önü taş duvarlı, kapalı bir mekân halinde kalmıştır. Ancak son tamirlerde bu kısım eski haline dönüştürülmüştür. Taçkapı nişinin yarım kubbesiyle (kavsara) çift renkli geçmeli taşlardan olan kapı kemerinin arasına yerleştirilmiş dört beyitlik Arapça kitâbesi vardır. Ayvansarayî'ye göre kitâbenin metni Kemalpaşazâde'nin, hattı ise o dönemin ünlü hattatı Şeyh Hamdulâh'ındır. Kitâbe çok girift bir hatla yazılarak harflerin arasındaki satırlar ayrıca rûmillerle bezenmiştir. Ancak *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*'nde ve İhsan Erzi'nin *Hadîkatü'l-cevâmî*' baskısında bildirildiğine göre yazma bir *Hadîkatü'l-cevâmî* nüshasının derkenarın Nakîbüleşraf Esad Efendi'nin, "Târîh-i mezkûrede İbn Kemâl sabî-i bî-süvâr idi... hulâsa İbn Kemâl'in değildir ves-selâm" şeklindeki kaydı, kitâbe metninin Kemalpaşazâde tarafından yazıldığına işaret eder.

Dâvud Paşa Camii'nin inşa kitâbesi

